

4. OKÁZALÁ SPOTŘEBA

Když jsme hovořili o vývoji zástupné zahálčivé třídy a jejím vylučování z celku pracujících tříd, zmínili jsme se také o další dělbě práce — dělbě práce mezi různými vrstvy služebnictva. Jedna část služebné třídy, zejména ty osoby, jejichž zaměstnáním je zástupná zahálka, se ujímá nového, doplňujícího okruhu povinností — zástupné spotřeby statků. Nejviditelnějšími z podob, v nichž se tato spotřeba projevuje, jsou livreje a rozsáhlé prostory vyhrazené k ubytování služebnictva. Jinou, téměř stejně nápadnou, účinnou a působivou formou zástupné spotřeby, a přitom formou daleko rozšířenější, je spotřeba, již vykauzuje paní domu a ostatní členové domácnosti v oblasti stravování, oblékání, bydlení a bytového zařízení.

Specializovaná spotřeba statků jakožto doklad majetkové síly se ale začala v rámci ekonomické evoluce vyvíjet ve víceméně komplikovaný systém již dávno před tím, než se objevila dáma jako paní domu. Počátky diferenciace ve spotřebě předcházejí dokonce i prvnímu výskytu čehokoli, co bychom mohli oprávněně nazvat majetkovou silou. Lze je najít už v první fázi kořistnické kultury a jsou zde dokonce domněnky, že první diferenciace v tomto ohledu existovala ještě dříve. Toto prapůvodní roztrůznění spotřeb má s pozdější, nám všem tak důvěrně známou diferenciací společnou převážně rituální povahu, avšak v protikladu k ní není založeno na rozdílech v nahromaděném bohatství. Pojímání spotřeby jako odznaku bohatství se rozvinulo až později jako věc odvozená. Šlo o selektivní způsobení rozlišování, které v navykých vzorcích myšlení lidí existovalo a pevně zakořenilo již dříve, novým cílům.

V počátečních fázích kořistnické kultury představuje je-dinou ekonomickou diferenciaci hrubé rozlišování mezi

účtyhodnou nadřazenou třídou zdravých statných mužů a nízkou podřadnou třídou pracujících žen. V pojetí tehdy ideálního způsobu života náleželo mužům spotřebovávat, co ženy vytvořily. Spotřeba připadající na ženy je pouze samozřejmou součástí jejich práce — prostředkem k pokračování v práci, nikoli spotřebou zaměřenou na jejich uspokojení a plnost života. Neproduktivní spotřeba, která je původně účtyhodná jako známka zdatnosti a výsada lidské důstojnosti, se posléze stává účtyhodnou sama o sobě, zvláště pokud jde o spotřebu vzácnějších statků. Pro ženy a děti je spotřeba vybraných druhů potravy a často též luxusních ozdob tabu, a existuje-li i nějaká nízká (služebná) vrstva mužů, toto tabu se vztahuje také na ně. S dalším rozvojem kultury se toto tabu může změnit v pouhý, více či méně přísně dodržovaný obyčej, ale bez ohledu na to, jaký je teoretický základ v pozadí tohoto ustáleného rozlišování — zda je jím tabu nebo prostý zvyk —, zásady navykého způsobu spotřeby se mění jen velmi těžko. V kvazimírovém stadiu výroby s jeho základní instinktivní nevolnictví se víceméně striktně uplatňuje princip, podle kterého by měla nízká, pracující třída spotřebovávat jenom to, co je nezbytné k holému životu. Luxus a komfort náleží z povahy věci pouze zahálčivé třídě. V duchu tohoto tabu jsou jisté potraviny a především určité nápoje vyhrazeny výlučně pro vyšší třídu.

Formální diferenciace jídelníčku se nejlépe ukazuje na užívání opojných nápojů a narkotik. Jsou-li tyto požívatiny drahé, jsou vnímány jako úspěštlé a povznášející. Nízké třídy, zejména ženy, jsou proto nuceny být vzhledem k těmto pochnutím zdrženlivé a střídmé, s výjimkou ze-mí, kde jsou laciné a lehko dostupné. Od dávných časů, po celé patriarchální období, byla příprava a podávání těchto zbytných potravin a nápojů úkolem žen, kdežto jejich konzumace privilegiem mužů urozeného původu a způsobu. Opilství a ostatní patologické důsledky nevážaného užívání těchto stimulačních prostředků se tudíž samy stávaly čimsi úspěštlým, neboť zprostředkované

vypovídaly o vysokém postavení lidí, kteří si takové nemírné požitkářství mohli dovolit. U některých národů se slabinou způsobené nadužíváním opojných látek otevřeně uznávají za známky mužnosti. Jména určitých chorobných tělesných stavů takového původu dokonce přešla do každodenní mluvy jako synonyma výrazů „ušlechtilý“ a „urozený“. Příznaky těchto nákladných neřestí se sice všeobecně chápaly jako známky vyššího postavení — takže se z nich vlastně stávaly ctnosti, které vzbuzují úctu ostatní společnosti — pouze v relativně rané fázi kulturního vývoje, avšak renomé, které se poji k jistým nákladným neřestem, si podrželo tolik vlivu, že ve svých důsledcích téměř úplně vyvážilo odsudek jakékoli výstřední bezuzdnosti, samozřejmě jen pokud jde o představitele bohatých či urozených tříd. Stejně zárlivé rozlišování zesiluje současné zatracování jakékoli podobné nestřídmosti u žen, nezletilců a lidí níže postavených. Toto tradiční měření dvojím metrem neztratilo svou platnost ani u civilizovaných národů dneška. Tam, kde zahálčivá třída i nadále udává tón životnímu stylu celé společnosti, lze pozorovat, že většina žen dosud vzhledem k povzbuzujícím prostředkům dodržuje tutéž tradiční střízlivost.

Toto vysvětlení větší zdrženlivosti příslušnic vážených tříd ve vztahu k různým stimulantům může vypadat jako násilné upřednostňování logické argumentace na úkor zdravého rozumu. Nicméně fakty, které jsou lehce dostupné každému, kdo před nimi nezavírá oči, dokládají, že větší střídmost žen je do jisté míry dána závaznými konvencemi: tyto konvence jsou přitom obecně silnější tam, kde si patriarchální tradice — tradice, podle které je žena majetkem — podržela větší vliv. V duchu této tradice, jejíž dosah a přisnost byly postupem doby značně omezeny, ale která přesto ani dnes neztratila svůj význam, by žena jako majetek měla spotřebovávat pouze to, co je nezbytné k jejímu žití, s výjimkou situace, kdy její další spotřeba přispívá k pohodlí nebo dobrému jménu jejího pána. Spotřeba luxusu je začlena na pohodlí spotřebitele, a je

tedy charakteristickým znakem pána. Spotřebovává-li luxusní zboží někdo jiný, děje se tak jediné na základě pánova svolení. Ve společnostech, v jejichž obecných myšlenkových návycích se hluboce odrazila patriarchální tradice, tak můžeme najít pozůstatky tabu pojícího se k luxusnímu zboží přinejmenším v tom smyslu, že je-li předmětem spotřeby nevolnické a závislé třídy, vyvolává to konvenční odsouzení. Obzvlášť to platí ve vztahu k těm luxusním věcem, jejichž užívání závislými třídami by citelně ubralo z pohodlí a potěšení jejich pánů nebo legitimnost jejichž spotřeby se má za pochybnou z jiných důvodů. V představách velké konzervativní střední třídy západní civilizace se na užívání těchto různých vzpružujících prostředků vztahuje přinejmenším jedna z těchto námitek, ne-li obě, a fakt — příliš významný na to, aby mohl být po-
minut — je, že právě u těchto středních tříd germánské kultury, u nichž přežívá silný smysl pro patriarchální společenská pravidla, podléhají ženy podmíněnému tabu ve věci narkotik a alkoholických nápojů nejvíce. Navzdory řadě výhrad — jejichž s postupným oslabováním patriarchální tradice přibývalo — se vnímá jako správné a závazné obecné pravidlo, že ženy by měly konzumovat pouze ve prospěch svých pánů. Na tomto místě lze samozřejmě namítnout, že viditelnou výjimkou z tohoto pravidla jsou výdaje na šaty pro ženy a na domácí parafernále; záhy ale vyjde najevo, že tato výjimka je mnohem více nápadná než podstatná.

V ranějších fázích ekonomického vývoje příslušnic neomezená spotřeba statků, zejména věcí vyššího stupně jakosti — v ideálním případě veškerá spotřeba překračující nezbytné minimum — zpravidla zahálčivé třídě. Tato restrikce přinejmenším formálně mizí, jakmile bylo dosaženo pozdějšího mírového stadia vyznačujícího se soukromým vlastnictvím statků a průmyslovým systémem založeným na námezdné práci či na drobném domácím hospodaření. V ranějším kvazimírovém období, kdy se utvářelo a upevňovalo tolik tradic, jejichž prostřednictvím ovlivnila insti-

tuze zahálčivé třídy ekonomický život pozdějších dob, měl však tento princip platnost všeobecně přijímaného zákona. Sloužil jako norma, již se spotřeba většinou podřizovala, a každý viditelný odklon od ní bylo třeba pokládat za něco nenormálního, co by mělo být dříve či později v následném vývoji eliminováno.

V kvazimírovém období tedy zahálčivý gentleman nejenom spotřebovává více chleba, než kolik je zapotřebí k žití a fyzické výkonnosti — v jeho spotřebě dochází také ke specializaci vzhledem ke kvalitě konzumovaných statků. Svobodně si konzumuje a užívá to nejlepší z jídla, pití, omamných prostředků, druhů přístřeší, služeb, ozdob a dekorativních předmětů, odění, zbraní a výstroje, zábah, amuletů a model či idolů. V procesu postupného zúšlechťování předmětů jeho spotřeby je hnacím principem a bezprostředním cílem inovací a vylepšení bezpochyby vyšší efektivnost zdokonalených a důmyslnějších produktů v uspokojování osobního pohodi a blahobytu. Tím se však smysl této spotřeby nevyčerpává. Pohotov se uplatňuje i kánon účtyhodnosti, který se zmocňuje takových zlepšení a novinek, jež jsou — podle jeho měřítek — hodny přezít. Spotřeba těchto znamenitějších věcí se stává něčím váženým, protože je dokladem bohatství, a naopak neschopnost konzumovat v náležitě míře a jakosti začíná být známkou podřadného postavení a nedostatku.

Rozvoj pedantické diskriminace v otázkách kvality toho, co kdo jí, pije a podobně, se vedle způsobu života podepisuje také na výchově a intelektuálních aktivitách zahálčivého gentlemana. Ten už není pouze úspěšným, agresivním samcem — člověkem silným, neohroženým, který si umí pohotově poradit v každé situaci. Chce-li se vyhnout blamáži, musí také kultivovat svůj vkus a styl, neboť nyní je jeho povinností dosti přesně rozlišovat mezi úspěšnou a sprostou spotřebou. Stává se fajnšmekrem na vybrané lahůdky různé hodnoty, znalcem nápojů a šperků hodných muže, arbitrem v tom, co je hezké a patřičné v odívání a architektuře, zasvěceným expertem na zbraně, hry,

tance a narkotika. Pěstění estetických schopností vyžaduje čas a píl, z čehož plyne, že požadavky vznášené v této souvislosti na našeho gentlemana postupně jeho zahálčivý život proměňují a on se více či méně houževnatě a soustavně věnuje studiu toho, jak žít patřičným způsobem okazale zahálčivý život. S požadavkem, aby gentleman svobodně a hojně spotřebovával věci té správné kvality, úzce souvisí další podmínka — musí je totiž umět konzumovat správným stylem. Život v zahálce musí mít náležitou formu. Odtud vycházejí — tak, jak bylo uvedeno v předešlé kapitole — dobré způsoby. Urozené chování a vyříbený životní styl jsou součástí přizpůsobení se normě okazale zahálky a okazale spotřeby.

Okázalá spotřeba drahých statků je pro zahálčivého gentlemana cestou k získání účtyhodnosti. Jak se ale bohatství v jeho rukou rozrůstá, nemůže už okazalá spotřeba předváděná jím samotným stačit na to, aby podala adekvátní informaci o jeho hojnosti. Pomocí drahocenných darů, nákladných hostin a všelijakých zábah a kratochvilných podniků si tedy opatřuje přispění přátel i soupeřů. Původ darů a hostin spočívá pravděpodobně v něčem jiném než v naivní okázalosti, nicméně záhy získaly svou užitečnost právě pro tento účel a takový charakter si podírely až do současnosti. Jejich užitečnost v tomto ohledu tak již dlouho představuje pevný základ, o který se takové zvyky opírají. Nákladné zábavy, jako například slavnostní udlílení darů nebo plesy, tomuto účelu zvlášť dobře vyhovují. Soupeř, s nímž chce být pořadatel takových podniků a zábah ke svému prospěchu srovnán, je touto metodou nucen sloužit jako prostředek k cíli. Konzumuje zástupně za svého hostitele, přičemž zároveň vidí spotřebu takové přemíry dobrých věcí, již tento hostitel nemá šanci spořádat a sprovodit ze světa bez cizí pomoci. Kromě toho je svědkem hostitelovy vytříbené zběhlosti v etiketě.

V pořádání nákladných zábah jsou samozřejmě přítomny i jiné, srdečnější a upřímnější motivy. Obvyčej slavnostních setkání nejspíše vychází z touhy po družném veselí

30. 11. 2013

a z náboženských motivů. Tyto pohnutky jsou přítomny také později, přestávají však být pohnutkami výhradními. Slavnosti a zábavy moderní zahálčivé třídy mohou i nadále do jisté nevelké míry sloužit náboženským potřebám a v poněkud větší míře potřebám kratochvilné rekreace a družné zábavy; vedle toho ale slouží také k vzbuzování závlstí a prohlubování rivalit a na účinnosti v tomto směru jim nic neubírá to, že mají přece jen i přijatelnější přátelský základ v oněch lépe ospravedlnitelných motivech. Ekonomický účinek těchto příjemných, družných podniků se tím nijak nesnižuje, ani pokud jde o zástupnou spotřebu statků, ani co se týče předvedení pracné a nákladné osvojené obratnosti v etiketě.

S rostoucí akumulací bohatství se funkce a struktura zahálčivé třídy dále rozvíjí a uvnitř třídy dochází k diferenciaci. Vzniká více či méně komplikovaná hierarchie vrstev a hodností. Těto diferenciace napomáhá dědičnost bohatství a s ní související dědičnost urozenosti. Ruku v ruce s dědičnou urozeností kráčí dědičná povinnost zahálky, přičemž urozenost, která má dostatečnou sílu na to, aby zavazovala k životu v zahálce, se může dědit i bez bohatství, jinak nezbytného předpokladu důstojné zahálky. Urozenou krev je možno předávat bez dostatečného množství statků potřebných k ničím nerušené účtyhodné svobodné spotřebě. Tak vzniká třída chudých zahálčivých gentlemanů, o níž jsme se již zmínili. Takový míšenci mezi zahálčivými gentlemany představují odstupňovaný hierarchický systém. Ti, kteří se urozenosti, bohatstvím nebo obojím přibližují vyšší a nejvyšší úrovni bohaté zahálčivé třídy, svým postavením předčí osoby méně urozené a co do prostředků slabší. Tyto nižší vrstvy, zejména nemajetní, na okraji stojící gentlemani, se přidružují k vyšším v systému lenní věrnosti a závlstosti. Od svého patrona tak získávají přírůstek na reputaci a také na prostředcích, s nimiž je pak možno vést zahálčivý život. Stávají se dvořany, členy družiny, poddanými — sluhy — svého mecenáše, a protože jsou jim syceni i jinak podporováni, jsou znaky

jeho vysokého postavení a zástupnými konzumenty jeho překypujícího bohatství. Mnozí z těchto přidružených zahálčivých gentlemanů mají přítom své vlastní, sice nijak velké, ale přece jen jmění, takže za zástupné spotřebitele některé z nich nelze pokládat vůbec a jiné pouze částečně. Plným právem tak ale můžeme nazývat všechny ty, kteří tvoří členy družiny, následy a přísluhovace svého patrona. Řada z nich — a také řada ostatních nižších aristokratů — pak také sama k sobě váže větší či menší skupinu zástupných konzumentů v osobách svých žen a dětí, služebníků, členů vlastní skromnější suity atd.

Na všech stupních tohoto systému zástupné zahálky a zástupné spotřeby platí pravidlo, že tyto služebné povinnosti a úřady musí být vykonávány takovým způsobem a s takovou obrádností a insigniemi, aby bylo jasné poukázáno na pána, na jehož účet se tato zahálka a spotřeba konají, a jemuž z nich tudíž právem plyne nádavek k jeho dobru renomé. Spotřeba a zahálka, které tyto osoby představují pro svého pána či patrona, jsou z jeho strany investicemi, jejichž výsledkem by měl být nárust slávy a věhlasu. Hostiny a štedré dary jsou v tomto smyslu zcela jednoznačné a k přisouzení dobrého jména hostiteli nebo mecenáši při nich dochází okamžitě a automaticky. Tam, kde zahálku a konzumaci provádějí zástupné dvořané a ostatní služebníci, se stejného efektu dosahuje tím, že dli v blízkosti svého patrona, takže všem lidem je jasné, z jakého zdroje čerpají. Jak se skupina, u níž se má tímto způsobem zajištit vážnost, rozrůstá, vzniká potřeba nápadnějšího poukázání na toho, jehož zásluhou je předváděná zahálka, a z tohoto důvodu přicházejí do módy uniformy, odznaky a livřeje. Uniformy a livřeje vypovídají o značném stupni závlstosti a dokonce je možno prohlásit, že jsou známkou — ať už skutečné, nebo předstírané — služebnosti. Lidi nosící uniformy a livřeje lze zhruba rozdělit do dvou skupin — na svobodné a nevolníky, ušlechtilé a sprosté. Podobné lze na ušlechtilé a sprosté rozdělit i služby, které vykonávají. Toto rozlišení samozřejmě

v praxi neplatí tak striktně — ty méně ponižující z podřadných služeb a ty méně účtyhodné z ušlechtilých úřadů se zčásti spojují v jedné osobě. To ale neznamená, že onen obecný rozdíl zde neexistuje. Situaci poněkud komplikuje také skutečnost, že vedle tohoto rozlišování mezi ušlechtilým a sprostým, které vychází z povahy okázale vykonávané služby, tu máme také odvozené rozlišování mezi účtyhodným a ponižujícím, které se opírá o postavení osoby, pro niž se služba koná a jejíž livrej se nosí. Úřady a povinnosti, které jsou spojeny s vlastním a náležitým zastupováním zahálčivé třídy, jsou ušlechtilé. Jde o vládnutí, boj, lov, údržbu zbraní a výstroje apod. — zkrátka o ta zaměstnání, která lze klasifikovat jako zjevně kořistnická. Ta zaměstnání, která svou podstatou přináleží pracující třídě, jsou oproti tomu neušlechtilá a podřadná. Sem patří řemeslo a další produktivní práce, služby v domácnosti atd. Avšak podřadnější služba vykonávaná pro člověka ve velmi vysokém postavení může být navýsost účtyhodnou a čestnou funkcí. V takovém případě zde místo služebných a komorných budou čestné dámy a královny dvorní dámy, místo pacholka pak nejvyšší štolba nebo královský vrchní lovčí. Dvě poslední jmenované funkce vypovídají o obecně platném principu: Všude tam, kde tak jako v těchto případech nějaká služba přímo souvisí se základem zrcadli lesk účtyhodnosti. Tak se může spojit velká čest i s činnostmi, které samy o sobě náleží do nižší kategorie.

Během dalšího vývoje mírové výroby využívání nečinného sboru uniformovaných ozbrojenců pozvolně upadá. Zástupná potřeba závislých osob nesoucích znaky svého patrona či pána se zužuje na spolek olivřejovaného služebnictva. Livrej je tedy ještě větší měrou odznakem služebnosti či spíše servility. Čest a účtyhodnost, které se vždy alespoň částečně pojily k uniformní dvoraně ve zbroji, se vytrácejí, když se livrej stává výhradní známkou služby. Livrej začíná být nepřijemná a ponižující téměř pro každého, po kom se žádá její nošení. Dobám faktického nevol-

nictví jsme se zatím až tak ne vzdáli-li a naše reakce na jakýkoli osten podezření ze servility jsou velmi silné. Tato antipatie se vztahuje dokonce i na livraje a uniformy, jejichž nošení vyžadují některé společnosti od svých zaměstnanců. Ve Spojených státech někdy averze vůči uniformám hraničí až s jakousi neurčitou diskreditací těch státních služeb, vojenských i civilních, které nošení livřejů nebo uniforem předpokládají.

S ústupem nevolnictví se všeobecně snižuje i počet zastupných konzumentů obklopujících toho kterého pána. Totéž samozřejmě platí — a snad v ještě větší míře — i o počtu závislých osob provozujících pro něj zástupnou zahálku. Tyto dvě skupiny se obecně, i když ne plně nebo důsledně, navzájem kryjí. Historicky první osobou, která byla pověřena plněním těchto závazků, byla manželka, případně hlavní manželka, a jak se dalo předpokládat, v pozdějším vývoji institucí zástupné zahálky a spotřeby, kdy se okruh lidí tradičně vykonávajících tyto funkce postupně zužuje, zůstává žena jako poslední. Ve vyšších vrstvách společnosti se stále vyžaduje velký objem obou těchto druhů služby a zde je manželce samozřejmě ku pomoci větší či menší skupina služebnictva. Jak ale sestupujeme dolů po společenském žebříčku, záhy dospějeme na úroveň, na níž jsou závazky zástupné zahálky a spotřeby převedeny pouze na manželku. Ve společnostech západní kultury dnes tuto úroveň představuje nižší střední třída.

A právě zde dochází k jakémusi podivnému převrácení. Je všeobecně známo, že v nižší střední třídě se na straně hlavy domácnosti žádné předstírání zahálky nevyskytuje. Díky síle okolností se zkrátka přestalo praktikovat. Manželky z této společenské vrstvy nicméně i nadále provozují zástupnou zahálku, aby podpořily dobré jméno rodiny a jejího pána. Sestupujeme-li po společenském žebříčku kterékoli moderní průmyslové společnosti, zjišťujeme, že prvotní fakt — okázalá zahálka pána domu — mizí již na relativně vysoké úrovni. Hlavu domácnosti ve střed-

ni tříde příměly ekonomické okolnosti k tomu, aby získával prostředky na obživu rodiny v zaměstnáních, která často — například v případě běžných podnikatelů dneška — dost zavánějí produktivní činností. Fakt odvozený — zástupná zahálka a spotřeba ze strany manželky a výpomocné zástupné předvádění zahálky ze strany sloužících — oproti tomu zůstává v módě jakožto konvenční zvyklost, jejíž oslabení nepřipouští požadavky vážnosti a dobré pověsti. Není žádný problém najít muže neúnavně pracujícího po celé dny, aby se jeho žena pro něj mohla náležitým způsobem věnovat oné míře zástupné zahálky, již si žádá minějí doby.

Zahálka, kterou v takových případech předvádí manželka, není rozhodně prostou manifestací nečinnosti a lenivě pohodlnosti. Téměř bez výjimky se děje pod rouškou nějaké činnosti — nejčastěji péče o domácnost a naplňování společenských zvyklostí —, o níž po bližším pohledu vychází najevo, že jejím cílem není v podstatě nic jiného než ukázat, že žena se nezabývá ničím, co by bylo po finanční stránce výnosné nebo mělo nějaký reálný užitek. Jak už bylo řečeno, když jsme hovořili o dobrych způsobech, větší část obvyklého běhu domácích prací, kterým hospodyně ze střední třídy věnuje svůj čas a úsilí, je právě tohoto charakteru. Ne že by dekorativní a očištné výsledky její péče o domácí záležitosti netěšily lidi znalé společenských pravidel a náležitostí střední třídy, nicméně vkus, na který tyto výsledky v podobě zkrášlení, čistoty a úpravnosti domácnosti působí, je vkusem, který byl utvářen pod selekcím tlakem kánonu náležitých způsobů, který vyžaduje právě tyto doklady promyšleného úsilí. Takové výsledky jsou pro nás příjemné především proto, že jsme byli naučeni je za příjemné pokládat. Při plnění domácích povinností se velká péče věnuje správné kombinaci formy a barvy, jakož i jiným cílům, které je možno v právním smyslu slova nazvat estetickými, přičemž nelze popřít, že někdy se dosáhne výsledků značné estetické hodnoty. Zde netvrdíme v podstatě nic jiného, než že úsilí hospodyně

spojené s těmito společenskými zvyklostmi se řídí tradicemi, které se utvořily pod vlivem zákona okázale marnotratného vynakládání času a majetku. Je-li dosaženo krásy a pohodi — což je více méně věcí šťastné shody okolností —, musí jich být dosaženo prostředky a metodami, které jsou s tímto velkým ekonomickým zákonem promyšleného úsilí v souladu. Ona účtyhodnější, „prezentatelnější“ část výbavy a jmění domácnosti ze střední třídy představuje na jedné straně položky okázalé spotřeby a na druhé straně nástroj k dosvědčení zástupné zahálky předváděné paní domu.

Požadavek manželčiny zástupné spotřeby zůstává v platnosti i na nižší úrovni majetkového žebříčku, kde již uplatňování požadavku zástupné zahálky slábne. Na tomto stupni už téměř nikdo nepředstírá marnotratné mrhání úsilím ve snaze o udržení rituální čistoty domu a v jiných podobných věcech a rozhodně zde nenajdeme ani vědomou snahu o okázalou zahálku. Pro dobrou pověst domu a jeho pána je však i zde podle obecného mínění nutné, aby manželka okázale spotřebovávala určité množství statků. Nejnovějším výsledkem evoluce staré instituce tedy je, že manželka, která byla na začátku prakticky i teoreticky mužovým majetkem a nevolníkem — vyráběla statky pro jeho spotřebu —, se stává rituální spotřebitelkou věcí, které vytváří muž. Z teoretického hlediska však jeho nevolníci zcela nepochybně zůstávají i nadále, neboť habitální poskytování zástupné zahálky a spotřeby nepřestává být známkou nesvobodného sluhu.

V zástupné spotřebě, již praktikují domácnosti ze středních a nižších vrstev, nemůžeme vidět přímý projev životního stylu zahálčivé třídy, protože domácnost s touto měrou prostředků do zahálčivé třídy nepatří. Jde spíše o druhotné, odvozené výrazy životního stylu zahálčivé třídy. Ve věci účtyhodnosti stojí zahálčivá třída na vrcholku společenské struktury, a její způsob života a hodnotová měřítka se proto stávají kritériem cti a dobré pověsti pro celou společnost. Všechny třídy zaujímající na společen-

ském žebříčku nižší postavení jsou povinny se jejím normám do značné míry přiblížit. V moderních civilizovaných společnostech, kde jsou hraniční čáry mezi společenskými třídami vágní a průchodné, působí norma účtyhodnosti, již udává nejvyšší třída, svým v podstatě neomezovaným vlivem a tlakem na všechny vrstvy společnosti, včetně těch nejnižších. V důsledku toho přijímají příslušníci jedné každé vrstvy za svůj ideál slušných životních podmínek životní styl, který je v módě v nejbližší vyšší vrstvě, a svou energii upínají k tomu, aby svým životem tento ideál naplnili. Přijatým zásadám se musí — alespoň navenek — snažit vyhovět, neboť jinak přichází trest v podobě ztráty dobré pověsti a sebeucty.

Základem, na kterém ve vysoce organizované industriální společnosti v konečném důsledku spočívá dobré jméno, je finanční síla a cestami k získání a uchování dobré pověsti jsou v souladu s tím zahálka a okázalá spotřeba. Obě tyto metody jsou tedy s oblibou uplatňovány na všech stupních společenského žebříčku, na kterých je to ještě možné, přičemž na těch nižších ze stupňů, na nichž se ještě s okázalou zahálkou a spotřebou můžeme setkat, je jejich provádění velkou měrou delegováno na manželku a děti. Postoupíme-li ještě níž, tam, kde už žádná manželčina zahálka, dokonce ani předstíraná, nepřipadá v úvahu, zjistíme, že skrze manželku a děti se i nadále praktikuje okázalá spotřeba statků. Na ní se může podílet též muž, hlava rodiny, a většinou to také dělá; avšak s dalším sestupem na úroveň nouze obyvatel chudinských městských čtvrtí přestává muž — a záhy i děti — spotřebovat hodnotnější statky pro vnější efekt a exponentem materialitativní domácnosti zůstává pouze žena. Zrytkovou okázalou spotřebu do důsledků neopouští žádná, dokonce ani ta nejchudší společenská třída. Posledních projevů tohoto druhu spotřeby se lidé vzdávají pouze pod tlakem nejnáléhavějšího nezbytí. Jsou s to snášet opravdu velkou nouzi a nepohodu, než odloží poslední tretku, poslední předstírání jakž takž slušné finanční situace. Není třídy ani země,

která by až tak hluboce klesla pod tíhou hmotného nedostatku, že by si odepřela veškeré uspokojování této vyšší či duchovní potřeby.

Z tohoto nástinnu vývoje okázalé zahálky a spotřeby vyplývá, že jejich užitečnost pro získání a udržení dobré reputace je dána plynutím, prvkem, který je jim oběma spojený. V jednom případě jde o plynutí časem a námahou, v druhém o plynutí materiálními statky. V obou případech máme co dělat s metodami demonstrace bohatství, přičemž obě tyto metody se obvykle pokládají za rovnocenné. Která z nich bude zvolena, záleží pouze na očekávaném prospěchu s tou výjimkou, že volba může být ovlivněna kritérii patičnosti vyvěrajícími z jiného zdroje, než je potřeba předvést v dobrém světle své majetkové postavení. Z hlediska výhodnosti může být na různých stadiích ekonomického vývoje dána přednost jedné či druhé metodě. Otázkou je, která z nich bude mít větší efekt na lidi, na jejichž mínění se má zapůsobit. Praktické odpovědi na tuto otázku byly za různých okolností různé.

Dokud je komunita nebo společenská skupina dostatečně malá a jednolitá na to, aby lidé věděli, „o kom je řeč“ — tj. dokud okolí, ve kterém si má člověk získat dobrou pověst, nepřesahuje sféru jeho osobních kontaktů a souseedských klípků —, dotud jsou obě metody přibližně stejně efektivní. V ranějších stadiích společenského vývoje se tedy ke svému účelu hodí obě stejně dobře. Avšak s postupem diferenciace, kdy je třeba zapůsobit na širší společenské prostředí, začíná jakožto běžný způsob získávání renomé nad zahálkou převažovat spotřeba. To platí zvlášť v pozdější, mírové fázi výroby. Prostředky komunikace a všeobecná mobilita nyní člověka vystavují očím množství lidí, kteří nemají při posuzování jeho účtyhodnosti jinou možnost než řídit se tím, jaké statky (a snad také jaké způsoby) předvede.

Moderní organizace výroby napomáhá tomuto vývoji ještě jiným způsobem. Požadavky moderního výrobního systému často stavějí jedince a domácnosti vedle sebe, při-

čemž tito lidé se většinou nestýkají jinak než právě ve smyslu této juxtaopozice. Přestože sousedi přestávají být sousedy v pravém slova smyslu a někdy se dokonce ani neznají, jejich letmé dobré mínění je velmi užitečné. Jediným prakticky použitelným způsobem, jak dát této neúčastněným pozorovatelům znát svoji dobrou finanční situaci, je vytrvalé předvádění vlastní platební schopnosti. V moderní společnosti se také častěji setkává velké množství lidí, kteří se z každodenního života vzájemně neznají — v kostelích, divadlech, tančních sálech, hotelích, parcích, obchodech apod. Chce-li člověk zapůsobit na tyto přechodné pozorovatele a nemá-li před jejich zraky utrpět jeho samolibost, musí být jeho finanční možnosti napsány písmem, které je srozumitelné i při zběžném pohledu. Z toho tedy plyne, že trendem současného vývoje je v tomto směru zvyšování užitečnosti okázalé spotřeby oproti okázalé zahálce.

Je třeba také uvést, že užitečnost spotřeby jakožto prostředku k získání dobré pověsti a důraz, který se na ni klade coby na předpoklad slušné životní úrovně, jsou největší v těch částech společnosti, v nichž jsou vztažny člověka nejširší a mobilita lidí nejvyšší. V souladu s tím vyžaduje okázalá spotřeba obyvatel měst relativně větší díl jejich příjmu než u venkovské populace a tento požadavek je ve městech také naléhavější. Důsledkem toho je, že ve snaze uchovat dojem slušné životní úrovně vedou lidé ve městech častěji existenci „z ruky do úst“. Tak se například zcela běžně setkáváme s tím, že americký farmář a jeho žena a dcery se ve srovnání s rodinou městského řemeslníka patřící do stejné příjmové kategorie oblékají mnohem méně podle nejnovější módy a nemají tak městské způsoby. Není to dáno tím, že by obyvatelé měst od přirozenosti více dýchali po vlastním uspokojení, které přináší okázalá spotřeba, ani tím, že by lidé z venkova méně dbali o majetkovou prestiž. Popudy k tomuto způsobu získávání účtyhodnosti a také jeho přechodná účinnost jsou ve městě zkrátka výraznější. Městští lidé se tedy k této meto-

dě uchylují ochotněji a ve snaze vymknout a předstihnout jeden druhého posunují běžný standard okázalé spotřeby na vyšší úroveň, což znamená, že ve městě je k doložení jižté míry zámožnosti zapotřebí v tomto ohledu větších výdajů. Požadavek vyhovět tomuto vyššímu konvenčnímu standardu nabývá charakteru závazné povinnosti. Norma slušného majetkového postavení je vyšší u každé třídy, a nechce-li člověk přijít o svou prestiž, musí se jí podříditi.

U městských lidí je spotřeba významnější součástí životní úrovně než na venkově. U lidí žijících na venkově ji do jisté míry zastupují úspory a příjmová útulnost a pohodi domácnosti, jež jsou díky sousedským řečením a klepům známy natolik, že mohou sloužit stejnému obecnému účelu — získávání majetkového renomé. Vše, co takto zpřijemňuje život, jakož i hovnění zahálce — tam, kde se s ním lze setkat — lze samozřejmě do velké míry počítat za součást okázalé spotřeby. V podstatě totéž lze pak tvrdit i o úsporách. Skutečnost, že městská řemeslnická třída si v úsporách odkládá menší částky, je nepochybně dána tím, že v jejím případě představují úspory díky prostředí, ve kterém se řemeslník pohybuje, méně účinný způsob reklamy než úspory farmářů a lidí v malých vesnicích. Na vesnici vědí všichni o každém všechno, zvláště pak, v jaké finanční situaci se kdo nachází. Podněty, kterým jsou na rozdíl od venkovanu vystaveni řemeslníci a příslušníci městských pracujících tříd, by samy o sobě, ve své prvotní podobě, nemusely nějak zásadně snižovat množství úspor; ve svém kumulativním působení, v důsledku toho, že zvyšují normu účtyhodných výdajů, však od spoření nutně významným způsobem odrazují.

O tom, jak tento princip váženosti v praxi funguje, dobře vypovídají takové obvyklé jako popijení, placení „rund“ a kouření na veřejných místech — věci obvyklé u městských dělníků a řemeslníků a obecně u příslušníků nižší střední třídy městského obyvatelstva. Na tomto místě je vhodné se zmínit o tiskářských dělnících jako o skupině, u níž je tento způsob okázalé spotřeby ve velké oblibě, při-

čemž s sebou nese jisté významné důsledky, které jsou často zlehčovány. Svrázné sklony této skupiny se mnohdy přičítají jakémusi neurčitému morálnímu defektu, který je s ní obvykle spojován, nebo jistému mravně rozkladnému vlivu, jímž údajně — nějakou nejspíše cestou — působí toto řemeslo na lidi, kteří v něm pracují. Celý případ lidí pracujících v sazárnách a strojovnách běžných tiskáren lze shrnout následovně. Dovednost, již si takový člověk osvojí v jedné tiskárně či v jednom městě, je možno jednoduše využít v kterékoli jiné tiskárně i v jiném městě — setrvalost v důsledku speciálního výcviku je zde zkrátka slabá. Práce v tomto oboru navíc vyžaduje lidi s více než průměrnou inteligencí a více než průměrnými obecnými vědomostmi, takže ti, kteří ji vykonávají, umějí oproti jiným většinou lépe a pohotověji využít různých, třeba i malých obměn v požadavcích na jejich práci od místa k místu. To způsobuje, že je slabá i setrvalost v důsledku domovských vazeb. Mzdy v tomto oboru jsou přitom dost vysoké na to, aby umožnily poměrně jednoduché přesuny z místa na místo. Z toho plyne, že mobilita pracovní síly zaměstnané v tiskářském průmyslu je značná — snad větší než u kterékoli jiné stejně jasně vymezené a stejně početné skupiny dělníků. Tito lidé přicházejí do styku se stále novými a novými okruhy známých, a i když jsou jejich vzájemné vztahy pouze letné a pomíjivé, kladné mínění těchto přechodných známých nemá proto o nic menší cenu. Lidský sklon se předvádět, posílený pocitem přátelství, je vede k nevázanému utrácení tam, kde to nejlépe poslouží této potřebě. A jakmile se zvyk stane módou, i zde, tak jako všude jinde, začne být normou a součástí všeobecně uznávaného požadavku slušné životní úrovně. Splnění tohoto požadavku se pak následně stává východním bodem pro nový posun kupředu tímto směrem, neboť pouhá bezduchá konformita vůči požadavku plynutí a hyění, který je splňován zcela samozřejmě každým v daném řemesle, žádnou přednost nepředstavuje.

Skutečnost, že tiskaři vedou nestřídaný život častěji než většina ostatních dělníků, lze tedy přinejmenším zčásti vysvětlit snadnější možností pohybu a přechodnějším charakterem známostí a mezilidských vztahů v tomto řemesle. Avšak v konečném důsledku není hlavním důvodem tohoto významného fenoménu hyění nic jiného než sklon k předvádění dominantního postavení a dobré finanční situace — týž sklon, který malého francouzského sedláka vede ke sportovosti a střídmosti a amerického milionáře ponouká zakládat a finančně podporovat školy, nemocnice a muzea. Kdyby zásada okázalé zahálky nebyla do značné míry vyvažována jinými, ji protikladnými rysy lidské přirozenosti, pro skupiny s podobným postavením, jaké mají dnešní městské řemeslnické a dělnické vrstvy, by žádné spojení logicky nemohlo připadat v úvahu, a to bez ohledu na výši jejich platů a mezd.

Vedle bohatství a jeho manifestace však existují ještě jiná kritéria dobré pověsti a jiné, více či méně závažné principy chování, z nichž některé akcentují a některé zase omezují všeobecný základní princip okázalého plynutí prostředky. Kdybychom na zahálku a okázalou spotřebu pohlíželi pouze z hlediska jejich efektivity v získávání majetkového renomé, zřejmě bychom očekávali, že se o pole, na kterém se majetkové soutěžení odehrává, budou z počátku dělit rovným dílem. Dále bychom předpokládali, že s pokračujícím hospodářským rozvojem a zvěšováním velikosti společnosti bude zahálka na tomto poli postupně ztrácet pozice a vycházet ze zvyku, kdežto okázalá spotřeba bude absolutně i relativně nabývat na významu, dokud nepohlí veškerý produkt, který je k dispozici, a nevynechá nic než to, co je nezbytné k holému životu. Avšak skutečný vývoj se od této ideální představy poněkud lišil. Na začátku zaujímal důležitější místo zahálka a v období kvazimírové kultury se její převaha nad marotratnou spotřebou statků ještě zvýraznila a zahálka byla hlavní součástí jak výpovědi o bohatství, tak míry majetkové účtyhodnosti. Potom začala získávat půdu a stále

větší uplatnění spotřeba a je nepochybné, že dnes patří primát jí, i když ani v dnešní době zdaleka nevyčerpává veškerou výrobu překračující životní minimum.

Počáteční převaha zahálky jakožto prostředku k získání účtyhodnosti souvisí se starým rozlišováním mezi ušlechtilými a sprostými činnostmi. Zahálka si zaslужuje obdiv a úctu a stává se svrchované důležitou dílem i proto, že vypovídá o osvobození od hrubé práce. Tradiční rozlišování mezi urozenými a nízkými vrstvami, které je založeno na žánřovém dělení zaměstnání na účtyhodná a ponižující, přetrvává v raném kvazimírovém období v imperativ slušné majetkové úrovně. Převaze zahálky napomáhá i skutečnost, že zahálka má coby doklad o bohatství stále ještě stejný efekt jako spotřeba. V relativně malém a nepronělném okolí člověka té doby je vlastně natolik účinná, že spolu se starou tradicí zahrnující veškerou produktivní práci dává vzniknout velké nemajetné zahálčivé třídě a probouzí tendence k omezení výroby na minimum nezbytné k nejnultnějšímu životu. K drastickému utlumení výroby nedochází pouze díky tomu, že nevolníci, pracující pod knutou mocnější než knuta účtyhodnosti, jsou nuceni přinášet produkt větší, než je minimum nezbytné k životu pracující třídy. Následný relativní pokles v užívání okázalé zahálky jako základu dobré pověsti je sice zčásti způsoben zvýšením relativní účtyhodnosti spotřeby jakožto výpovědi o bohatství, zčásti ale souvisí s jinou silou, která je ve vztahu k okázalému plytvání prvkem cizím a do jisté míry též antagonistickým.

Tímto cizím faktorem je pracovní instinkt. Jsou-li jiné okolnosti příznivé, tento instinkt má lidi k tomu, aby produktivně usilovali a vůbec vše, co je lidem k užtku, hodnotili kladně a vlně. Vyvolává v nich nesoulas s plytváním materiálními prostředky i s mhaním silami. Cítí pro práci mají všichni lidé a projevuje se i za velmi nepříznivých podmínek. Každé vydání, bez ohledu na to, jak marnotratné ve skutečnosti je, musí tedy mít nějakou přijatelnou omluvu, nějaký údajný přijatelný cíl. O tom, jak se tento

instinkt za zvláštních okolností projevuje v zálibě v pozoruhodných činech a výkonech a v prestižním rozlišování mezi urozenými a sprostými třídami, jsme již hovořili. Když se sčítne se zákonem okázalého plytvání, neprojevuje se ani tak v důrazu na skutečnou užtkčnost, jako ve všeobecném názoru, že to, co je očividně zbytečné, je také odporné a neestetické. Jelikož se jedná o instinktivní citění, bezprostředně se dotýká hlavně zcela zjevných a očívidných proňesků proti jeho požadavkům. Víci přestoupením — třeba i zásadnějším —, která vycházejí najevo až po zralé úvaze, oproti tomu působí méně pohotově a méně vehementně.

Dokud práci vykonávají výhradně nebo alespoň většinou nevolníci, nezloonné přesvědčení o sprostotě veškerého produktivního usilí neumožňuje pracovnímu instinktu nějak významnější působit ve prospěch produktivní práce a její užtkčnosti. Avšak jakmile kvazimírové období (charakterizované nevolnictvím a pevně daným společenským postavením) přejde v období mírové výroby (námezdní práce a peněžní odměna za ni), má pracovní instinkt větší prostor, na kterém může vstoupit do hry. Začíná ovlivňovat představy lidí o tom, co je záslužné a chvalyhodné, a uplatňuje se přinejmenším jako podpůrné kritérium sebeuspokojení. Pomineme-li všechny irrelevantní výjimky, představují dnes lidé (dospělí lidé), které neláká žádný cíl a kteří z vlastní vůle netihnou k tomu, aby nějakou věc, skutečnost nebo vztah přetvořili k lidskému účelu a užtku, pouhou vytrácející se menšinu. Nutkání k činnosti může být do velké míry přehlušeno aktuálnější imperativnější pohnutkou k účtyhodné zahálce, která nabádá vyvarovat se jakéhokoli nepatřičného konání pro užtek. Výsledkem je pouhá hra, v níž se „jako“ dělá něco prospěšného. Příkladem jsou různé „společenské povinnosti“, kvaziumělecké a kvazivědecké výkony, seberealizace v neustálém upravování a zkrášlování domu, návštěvy kroužků šití, vkládání invence do přešívání šatů, zběhlost v módě, karetní společnosti, pěstování jachtingu, golfu a vůbec

různých sportů. Avšak skutečnost, že instinkt k užitečné činnosti se může pod tlakem okolností vybijet v prázdných jalovostech, ještě neznamená, že není přítomen, stejně jako realnost instinktu slepice sedět na vejcích nevyvrátí fakt, že je ochotna sedět i na vejcích z porcelánu.

Nesnadné novodobé hledání nějaké formy smysluplné aktivity, která by přitom nebyla nemístně produktivní — nepřinášela by ani individuální, ani kolektivní zisk —, odlišuje postoj moderní zahálčivé třídy od názorů zahálčivé třídy z kvazimírového stadia. Jak již bylo řečeno, v dřívějších dobách působila všeovládající, nezdolná instituce nevolnictví spolu s pevně danou společenskou hierarchií ve prospěch přesvědčení, že na úsilí vynakládané za nějakým jiným než přirozeně kořistnickým účelem je třeba pohlížet s nelibostí. K obvyklým způsobům uplatnění sklonu k činnosti patřily agrese a represe, které se zaměřovaly proti nepřátelským skupinám nebo proti podrobeným vrstvám v rámci vlastní skupiny. Tyto metody umožňovaly uvolnit napětí a odčerpat přebytečnou energii zahálčivé třídy bez nutnosti uchýlit se ke skutečně nebo jen zdánlivě užitečným činnostem. Stejněmu účelu sloužil do jisté míry i lov. Když se společnost rozvinula v mírovou výrobní organizaci a když zvýšení hustoty i rozsahu osídlení kraje zredukovalo příležitosti k lovu na zanedbatelné pozůstatky, energie hledající smysluplné vybití si našla jinou únikovou cestu. Se zrušením povinnosti nevolnické práce začalo blednout i stigma tradičně provázející každé užitečné snažení a pracovní instinkt se začal prosazovat s větší vehemencí a důsledností.

Cesta nejmenšího odporu se změnila a energie, která si dříve nacházela ventíl v kořistnických aktivitách, se nyní vydala směrem k okázale užitečnému účelu. Okázalá bezúčelná zahálka se najednou stává předmětem odsudku, zejména u té velké části zahálčivé třídy, již její plebejský původ staví proti tradici *otium cum dignitate*. Ale kritérium užitečnosti, které nepřipouští žádnou činnost produktivního charakteru, stále ještě platí a zaměstnáním, která

jsou reálně užitečná a produktivní, nepovolí víc než tu nejchabější oblibu. Důsledkem toho je změna v okázalé zahálce zahálčivé třídy — změna ani ne tak v její podstatě, jako ve formě. Aby bylo možno usmířit dva protichůdné požadavky, je nutno se uchýlit k předstírání. Rozvíjí se řada složitých formálně společenských rituálů, obřadních úkonů a povinností; vzniká spousta organizací s krásným cílem, patřným již z jejich oficiálních pojmů, zúšlechťtí tu či onu oblast života; nadělá se plno rozruchu a řečí, takže zúčastněné osoby ani nemají kdy se zamyslet nad tím, jaká je ve skutečnosti ekonomická hodnota jejich činnosti, pevně velkanou do její osnova, je většinou, ne-li bez výjimky, více méně znatelné záměrné úsilí upnuté k nějakému serióznímu cíli.

V užší sféře zástupné zahálky se udála podobná změna. V rozvinutém mírovém období už paní domu neutlouká čas v okázalé nečinnosti, jak tomu bylo za nejlepších částí patriarchálního režimu; nyní se pilně a vytrvale věnuje péči o domácnost. Hlavní rysy tohoto vývoje domácích povinností jsme popsali výše.

Po celou dobu vývoje okázalého vydávání — ať už materiálních statků, služeb nebo času — zůstává v platnosti samozřejmá zásada, že mají-li vydáje opravdu vylepšit spotřebitelovu reputaci, musí jít o vydáje z nadbytku. Aby si vydáje vysloužily obdiv a úctu, musejí být marnotratné; musí jít o plýtvání. Spotřebou toho, co je nezbytné k holému životu, nevzniká žádná přednost, pokud se právě nesrovnáváme s těmi nejnuznějšími, kteří nemají ani nejnutnější minimum prostředků. Z takového srovnání navíc neplyne ani žádná norma vydáží — vypovídá pouze o té nejprozaičtější a zcela nepřitažlivé životní úrovni. Životní úroveň se samozřejmě nemusí vždy poměřovat pouze majetkem. Kritériem — a předmětem soutěže — mohou být například projevy morální síly, fyzické zdatnosti, intelektuálních schopností nebo estetického cítění. Právě taková srovnávání jsou dnes v módě. Avšak srovnání z těchto hle-

disk je většinou tak neoddělitelné spojeno se srovnáním majetkovým, že je těžké odlišit jedno od druhého. To platí zejména o posuzování estetického citení a intelektuální úrovně, kdy jako estetické a intelektuální interpretujeme rozdíly, které nejsou ve skutečnosti ničím jiným než rozdíly majetkovými.

Slovo „přívání“ není v jednom ohledu právě šťastné. V mluvě každodenního života se používá s podtónem odsudku. Zde bylo zvoleno pro nemožnost najít nějaký lepší termín, který by adekvátně popisoval jistý rejstřík motivů a jeví, a nemělo by být chápáno pejorativně jako něco, co implikuje pravidlům odporující vydávání lidských produktů či lidských sil. Z hlediska ekonomické teorie nejsou tyto výdaje o nic víc ani o nic méně legitimní než jakékoli jiné výdaje. O „přívání“ zde mluvíme proto, že tyto výdaje neslouží lidskému životu obecně ani obecnému blahu, nikoli proto, že by šlo o přívání úsilím a prostředky nebo o chybné zaměření úsilí a výdajů z pohledu individuálního konzumenta, který se pro ně rozhodne. Toto jeho rozhodnutí je samo o sobě odpovědí na otázku, jak jsou tyto výdaje — oproti jiným podobám spotřeby, které by nebyly odmítány z důvodu jejich marnotratnosti — pro něho užitečné. Ať už se spotřebitel rozhodne pro jakoukoli formu výdajů a ať už svou volbou sleduje jakýkoli cíl, už moci této jeho preference musí jít o věc proň užitečnou. Otázka marnotratnosti se v rámci vlastní ekonomické teorie nevyskytuje, protože ekonomická teorie na věc nahlíží z pohledu individuálního konzumenta. „Přívání“ jako odborný termín tedy nenaznačuje žádou zavrženost motivů nebo cílů, o které konzument v duchu zásady okázalého přívání usiluje.

Na druhé straně je ale třeba uvést, že v běžném jazyce a podle zdravého rozumu se slovo „přívání“ automaticky pojí s odsouzením, ve kterém o sobě opět dává vědět pracovní instinkty. Za všeobecným odsudkem přívání stojí přesvědčení, že prostý člověk ke svému klidu a spokojení

nosí potřebuje v každém lidském snažení a v každé lidské radosti vidět zlepšování života a zvyšování blaha celku společnosti. Měli se nějaké ekonomické skutečnosti dostát bezvýhradného přijetí, musí se osvědčit jako neosobně užitečná, tj. užitečná z všeobecně lidského hlediska. Relativní nebo konkurenční převaha jednoho člověka nad jiným hospodárně uvažující svědomí neuklidňuje, a konkurenční výdaje proto toto svědomí neschvaluje.

V přisném slova smyslu by pod hlavníčku okázalé přívání měly patřit pouze výdaje, jejichž motivem je majetková soutěž a rivalita, přičemž není nutné, aby je jako přívání v tomto smyslu vnímala osoba, která je vynakládá. Často dochází k tomu, že nějaká složka životní úrovně, která byla na počátku marnotratná, po čase začne být — v očích konzumenta — základní životní potřebou, a tímto způsobem se stává stejně nepostradatelnou jako kterákoliv jiná položka jeho obvyklých výdajů. Mezi věci, které se někdy dostávají do této kategorie, a které lze tudíž použít k ilustraci toho, jak se tento princip v praxi uplatňuje, patří koberce a čalouny, stříbrné přibory, obsluha u stolu, cylindry, naškrobené ložní prádlo, šperky a různé současné oblečení. Avšak skutečnost, že se tyto věci staly působením zvyku a konvence nepostradatelnými, nemá nic co dělat s tím, zda budou klasifikovány jako přívání ve smyslu, ve kterém zde tohoto slova užíváme, či nikoli. V tom je určující odpověď na otázku, zda výdaje přímo slouží všeobecnému pozvednutí úrovně lidského života: zda — nazíráno neosobně — napomáhají životu jako takovému. Právě toto představuje základ, na kterém pracovní instinkty rozhoduje, a právě tento instinkt je nejvyšším odvolacím soudcem v každé otázce po tom, co je v ekonomickém smyslu správné a adekvátní. A protože jde o otázky, o nichž rozhoduje nezaupať zdravý rozum, neptají se na to, zda nějaký výdaj za daného stavu individuálních návyků a společenských obvyklých přispívá ke spokojenosti či duševnímu klidu určitého konkrétního konzumenta, nýbrž na to, zda vede — bez ohledu na naučený vkus,

platný úzus a konvenční kritéria slušné životní úrovně — k čistému zisku v utěšenosti a plnosti života. Zvykové vydaje náleží do kategorie plýtvání tehdy, jestliže za zvykem, o který se opírají, stojí majetková rivalita — jestliže se má za to, že by se nemohly stát zvykovými a normativními, nemít oporu v principu soupeření o majetkovou účtyhodnost a přiznání ekonomického úspěchu.

Do kategorie okázalého plýtvání mohou samozřejmě patřit i takové předměty vydají, které samy o sobě nejsou výlučně marnotratné. Věci mohou být užitečné i marnotratné zároveň a jejich užitečnost pro konzumenta může spočívat v rozmanitých poměrech užítka a plýtvání. Spotřebnímu zboží a dokonce i výrobním prostředkům je obecně vlastní kombinace obou těchto prvků určujících jejich užitečnost, i když prvek plýtvání zpravidla převládá u spotřebních statků, kdežto u věcí, jež mají sloužit produkci, bývá silnější prvek užítka. I u věcí, které jsou na první pohled určeny výhradně na odív, je vždy možno zjistit přítomnost jistého, alespoň zdánlivého užitečného účelu a na druhé straně i na speciálních strojích a nástrojích vymyšlených a vyrobených pro určitý konkrétní výrobní proces, jakož i na těch nejprimitivnějších výrobních prostředcích, obvykle při bližším zkoumání objevíme stopy okázalého plýtvání nebo přinejmenším lidského sklonu se předvádět. I u věcí a služeb, u nichž se zdá zcela jasné, že jejich primárním účelem není nic jiného než okázalé plýtvání, je odvázané tvrdit, že nikdy nemohou sloužit ničemu užitečnému, a jen o trochu méně odvázané je tvrdit v souvislosti s nějakou zcela zjevně užitečnou věcí, že součástí její hodnoty rozhodně není žádný bezprostřední ani druhotný prvek plýtvání.

5. PEKUNIÁRNÍ ŽIVOTNÍ STANDARD

Většina lidí v moderní společnosti vydává více, než co je zapotřebí k fyzickému uspokojení, nikoli ve vědomé snaze předčít jiné v nákladnosti viditelné spotřeby, nýbrž proto, že si množstvím a jakostí konzumovaných statků přje vyhovět konvenčním požadavkům slušné životní úrovně. Tato touha se neřídí nějakou absolutní normou, již je třeba dodržet a za niž již není proč jít. Norma je tu pružná a především ji lze neomezeně zvyšovat — samozřejmě za předpokladu, že lidé mají čas vynakládat náhradu majetnosti a naučit se uplatňovat novou, širší škálu vydají, které z takového nárůstu plynou. Je daleko těžší sestoupit z jedné přijaté úrovně vydají než navýšit úroveň vydají, což zvýší v odpověď na přírůstek bohatství. O řadě položek navyklých vydají vychází při bližším pohledu najevo, že jsou téměř čistě marnotratného charakteru, a tudíž pouze otázkou cti. Jelikož ale byly začleněny mezi kritéria účtyhodné spotřeby a staly se integrální součástí životního stylu člověka, vzdát se jich je stejně těžké jako se vzdát mnohých jiných věcí, které přímo přispívají k jeho fyzickému uspokojení nebo které dokonce mohou být nezbytné pro jeho život a zdraví. To znamená, že okázale marnotratné vydaje, které jsou vynakládány kvůli účtyhodnosti a přinášejí duševní pohodu, mohou být časem nepostradatelnější než řada vydají sloužících pouze uspokojování „nižších“ potřeb tělesné pohody a hmotného přežívání. Sestoupit z „vysoké“ životní úrovně je právě tak těžké jako snížit úroveň, která je již sama o sobě poměrně nízká, i když v prvním případě je to obtížné z hlediska morálního, kdežto v druhém může jít o skutečně podstatný pokles v uspokojování fyzických potřeb.